

2000'Lİ YILLARDA ASYA PASİFİK BÖLGESİNDE BÜYÜK GÜÇ ETKİLEŞİMİ VE BAZI MÜMKÜN GELİŞMELER - I -

Doç. Dr. Mehmet Sami DENKER*

ÖZET

Asya-Pasifik Bölgesi 2000'li yıllarda önemli gelişmelerin yaşanmasının muhtemel olduğu bir bölge. ASEAN Kamboçya krizinin de olduğu gibi 2000'li yıllarda önemli sorunlarla da karşı karşıya kalacak. Özellikle Büyük güçler arası ilişkilerde nasıl bir tavır alınacağı, Asya Pasifik güvenliği ve ekonomik bölgeciliğin gelişmesi temel sorunlardan yalnızca ikisi. 1998 Ağustosun da ABD-Japonya arasındaki güvenlik anlaşmasının kapsamının genişletilmesi, özellikle Çin'in yükselişi ve bölgede etkinliğini artırmak istemesi, muhtemel çatışmalarında habercisi. Uzlaştırıcı bir yaklaşım ve üyelerin belirli konulardaki çıkarlarını uyumlaştırıcı olarak genişletilmiş bir ASEAN olası çatışmaların önlenmesinde önemli katkıları olabilir.

Asya Pasifik Bölgesi, Bölgecilik Eğilimi, Asya Krizi, AFTA, ASEAN.

GİRİŞ

2 Temmuz 1997'de Tayland'da başlayarak süratle diğer Asya Pasifik ülkeleri borsalarında yaşanan kriz, çok kısa bir süre önce "Globalleşme" tartışmaları içerisinde, bu görüşü savunanların, artan küresel rekabetin fiyatları düşürmesi, teknolojik ilerlemenin verimliliği yükseltmesi, enflasyon ve kriz dalgalanmalarını ortadan kaldıracığı yolundaki iyimser görüşleri, ortadan kaldırdı. Asya Pasifikteki ekonomik kriz derinleşti ve bütün dünyaya yayıldı. IMF tarafından Eylül 1998'de yapılan açıklamaya göre dünya ekonomisinde 1998 yılında % 33'lük bir daralma olacağı belirtildi.¹

Aslında, ABD'nin Körfez Krizi olarak başlayan hareketi, literatürde "Yeni Dünya Düzeni" ve "Düzensizliği" yolunda tartışmaların ortaya çıkmasına neden oldu. Daha sonra bu tartışmaları izleyen, özellikle 1990'lı yılların başında, şu anda Dünya ekonomik ve siyasi hayatında yaşamakta olduğumuz bunalımın sanki senaryosu görünümünde bir dizi yayın okuruna ulaştırıldı. F. Fukuyama'nın "*Tarihin Sonu*"² tezi, M.I.T. İktisat Profesörlerinden Lester Throw'un "*Başa Baş: Yükselen Soğuk Ticari Savaşlar (1992)*"³ ve daha sonra "*Kapitalizmin Sonu (1996)*"⁴, S. Huntington'un "*Medeniyetler Çatışması*"⁵ ve Japon yazar Kenichi Ohme'nin "*Ulus Devletin Sonu*"⁶

* Selçuk Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Öğretim Üyesi ve Bölüm Başkanı.

¹ *Strait Times*, Monday, 1989.

² Francis FUKUYAMA, "The End of History", *National Interest*, (Yaz 1989).

³ Lester THUROW, *Head to Head: The Coming Economic Battle among Japan, Europe and America*, Nicholas Brealy Publishing, London, 1993.

⁴ Lester THUROW, *Kapitalizmin Geleceği: Bugünün Ekonomik Güçleri Yarının Dünyasını Nasıl Şekillendiriyor*, Sabah Kitapları Çağdaş Başlıklar Dizisi, İstanbul, 1998.

⁵ Samuel P. HUNTINGTON (Der. Murat Yılmaz), *Medeniyetler Çatışması*, Vadi Ya., İstanbul, 1995.

⁶ Kenich OHME, *The End of the National State: The Rising of Regional Economies*, McKinsey & Company, New York, 1995.

ve nihayet Z. Brzenski'nin "*Büyük Satranç Tahtası: ABD nin Jeostratejik Öncelikleri (1997)*"⁷ ve diğer yayınlar 2000 li yıllarda dünya ekonomik politik yapısında muhtemel değişim ve yapılanmaların ve buna bağlı olarak, muhtemel güç çatışmalarının önemli habercisi oldular. Nitekim, Yugoslavya krizi ile başlayan günümüzde Kosova ile devam eden Balkanlardaki durum Avrupa'nın göbeğinde böyle bir yeniden yapılanmanın göstergelerinden biri.

Ekonomi-politik yaklaşımla bakıldığında Asya krizi, Asya Pasifik ülkelerine Batı kapitalizmi karşısında yükselerek ve giderek güçlenip, alternatif bir blok olarak çıkmaları ve böylece Global ekonomik ve siyasi sorunlara giderek ağırlıklarını koyabilecekleri bir form oluşturma aşamasında vurulan bir darbe. Her ne kadar Asya krizini tanımlamaya ve açıklamaya yönelik çalışmalar onun yalnızca ekonomik yönüne dikkatleri çekerek; a) Likidite krizi ve bunun yol açtığı mali kriz, b) Paradigma krizi ve bunun yol açtığı dış ödemeler krizi, c) Aşırı kapasite krizi d) Uluslararası mali sistem krizi vb., ekonomik açıdan değerlendirse de, esas dikkati çekmesi gereken konu bu bölgenin yaşamakta olduğu ciddi maddi kayıplarla birlikte ortaya çıkan siyasi istikrarsızlık. 2 Temmuz 1997 ve Ocak 1998 arasında, Güney Kore'de hisse senedi değer kaybı % 50, devalüasyon oranı % 66, Endonezya'da hisse senedi değer kaybı % 49, devalüasyon oranı % 1200, Tayland'da hisse senedi değer kaybı % 41, devalüasyon oranı % 56, Filipinler'de hisse senedi değer kaybı % 33, devalüasyon oranı % 48, Hong Kong'da hisse senedi değer kaybı % 35, devalüasyon oranı % 0.1, Japonya'da hisse senetleri değer kaybı % 25, devalüasyon oranı % 20'ler civarında oldu.⁸ Bu arada Endonezya ve Malezya'da ortaya çıkan siyasi kargaşa ve karışıklıklar aynı zamanda bu ülkelerinin çoğunun etnik yapılarındaki barutla ateşin yan yana durması gibi oluşmuş sosyal ve siyasal dengelerin bozulacağı hatta bölgesel nitelikte ya da global sıcak çatışmalara dönebileceğinin muhtemel habercileri oldu.

Bütün bu gelişmeler ve krizin bu gün itibarıyla vardığı nokta, bölgenin ve bölge ülkelerinin gerek bireysel ve gerekse bölgesel ve uluslararası nitelikteki ilişkilerinin yeniden ele alınmasını ve bunun hem global güç sistemi hem de bölgesel yönelişler açısından bir değerlendirmeye tabi tutulmasını gerekli kılmaktadır.

Bizim bu çalışmamız da temel amacımız büyük güçlerin, ABD, Çin, ve Japonya'nın Asya Pasifik bölgesine yönelişlerini incelemektir. Bunu yapmamızın nedeni, üç büyük güç- Amerika, Çin ve Japonya- arasında süregelen karşılıklı ilişkiler, potansiyel olarak tehlikeli bir muamma yaratmaktadır ve jeopolitik olarak tektonik kaymalar yaratacağı da hemen hemen kesindir. Bir başka ifade ile Asya Pasifik Bölgesinde önümüzdeki yıllarda istikrar veya çatışmanın ortaya çıkmasında bu güçler arası ilişkilerin ve yönelişlerin belirleyici konumda olmaları.

⁷ Zbigniew BRZESKİ, *Büyük Satranç Tahtası: Amerikanın Öncelliği ve Bunun Jeostratejik Gereklileri*, Sabah Kitapları Çağdaş Başlıklar Dizisi, İstanbul, 1997.

⁸ Tülay ARIN, "Asya Krizi ve Kriz Yönetiminin Hegemonyası", *İktisat Dergisi*, S. 375(1998).

Asya Pasifik'de Genel Görüm ve Eğilimler

Kamboçya'daki çatışmanın son bulmasından günümüze kadar Güneydoğu Asya'nın Asya-Pasifik bölgesiyle bir bütün olarak bütünleşmesini sağlayacak dört önemli eğilim göze çarpmakta.⁹ Birincisi, ASEAN'nın bütün Güneydoğu Asya ülkelerini içine alacak biçimde, bölgeciliğin genişlemesi. Bütün Güneydoğu Asya ülkelerinin birleşerek tek bir Güneydoğu Asya toplumu oluşturmak idealine uzun zamandan beri sahip olan Endonezya için özel bir anlam ifade ediyor. İkincisi, Ocak 1992 de Singapur toplantısında onaylanan "Serbest Ticaret Bölgesi" (AFTA) düşüncesiyle, ASEAN genişlerken bölgeciliğin pekişmesi. Üçüncü eğilim, güvenlik ve ekonomik çok taraflılıkta (multilateralizm) ASEAN'nın, hem uyarıcı hem de katkısı olan önemli bir aktör olarak ortaya çıkması. Dördüncü eğilim, büyük Güneydoğu Asya'nın büyük dış güçler arasındaki ilişkilerde görülen değişiklik ve yeniden yapılanmaya karşı aşırı duyarlılığının artması. Burada konu yukarıda çizilen bu çerçeveye içinde ele alınıp incelenecektir.

Bölgecilik Eğiliminin Genişlemesi

Vietnam, 29-30 Temmuz 1995'de Brunei'de yapılan yirmi sekizinci ASEAN Bakanlar Toplantısı'nda (AMM), ASEAN'nın yedinci üyesi oldu. Kamboçya, Ocak 1995'de Dostluk ve İşbirliği Antlaşması (TAC) imzaladı. ve Kamboçya Ulusal Meclisi, Haziran 1995'de antlaşmayı onayladıktan sonra ASEAN tarafından gözlemci sıfatı tanındı. Kamboçya'nın TAC'a kabul edilmesi, AMM in 1995'deki toplantısında resmi olarak açıklandı. Myanmar'ın gözlemci sıfatı tanınmaksızın TAC'ı imzalaması kararı kabul edildi. 30 Temmuz'daki ortak bildiriye göre, dışişleri bakanları bu olayları "Güneydoğu Asya Toplumunun oluşturulmasında tarihsel bir adım atılışı"¹⁰ olarak açıkladılar. Laos'un ASEAN'a katılması için zamana ihtiyacı varken, Myanmar ve Kamboçya'nın 1997'de ASEAN'a katılabileceği belirtildi. Laos, Temmuz 1992'de Singapur'da yapılan Yirmi Beşinci ASEAN AMM toplantısı sırasında TAC'ı yerine getirdi. Laos Dışişleri bakan yardımcısı *Phongsavath Boupha* Laos'un ASEAN üyeliğine daha hazır olmadığını, çok az sayıda görevlinin İngiliz diline hakim olduğunu, ve üyelerin finansal yükümlülüklerini neden olarak gösterdi.¹¹

ASEAN'nın bu yolla genişlemesi örgütün uluslararası statüsünü daha da geliştirecek fakat, bağlılığı da aynı zamanda gerginleştirecektir. Vietnam'ın, ASEAN'a katılımla, Endonezya Dışişleri Bakanı Ali Alatas, "tek bir Güneydoğu Asyanın yaratılması idealinin gerçekleştirilmesinde ASEAN'nın yakınlıktırıcılık sağladığını"¹² ifade etmiştir. Endonezya için Vietnam'ın üyeliği Çin karşısında ASEAN'nın pozisyonunu güçlendirecek, Güneydoğu Asya topluluğunun yaratılmasıyla da Çin'e karşı ortak bir şekilde dilenebilecek. Tayland için, Vietnam'ın üyeliği Güneydoğu Asya kara parçası üzerinde Bangkok'un bir ekonomik ve finansal merkez olarak geliştirilmesi amacı yatmakta. Singapur için, Vietnam'ın ASEAN'a üyeliğini desteklemesinin temel nedeni ticaret ve ekonomik nedenler, 1994 yılı sonu itibarıyla

⁹ Leszek BUSZYNSKI, "Trends, Developments and Challenges in South East Asia", *South East Asian Affairs*, Institute of South East Asian Studies, Singapore, s. 3.

¹⁰ *Japan Times*, 1 Ağustos 1995.

¹¹ Communiqué of the 28th ASEAN AMM, *Ibit*.

¹² Bkz. *Ibit*.

Singapur, Vietnam'da 598 milyon US doları tutarı yatırımlarıyla en büyük yatırımcılar arasında yer aldı.¹³

Vietnam'ın ASLAN'A üyeliği ile birlikte pek çok teknik sorunda ortaya çıktı. Bunlardan birincisi çok az sayıda İngilizce bilen bürokratin olması. ASEAN için daha da önemlisi, merkezi planlamaya dayalı Vietnam ekonomisinin serbest piyasa ekonomisi uygulayan ASEAN' a uyumu. Sorunlar Vietnam Kamu İktisadi Teşebbüsleri için uygulanan korumacılık ve tarife dışı engellerin kaldırılması sırasında ortaya çıktı. 1995 Martında başlayarak ASEAN'nın ekonomik işlerden görevli kıdemli bürokratları bir araya gelerek soruna çözüm aramaya başladılar, sonunda, Vietnam, ekonomisini AFTA üyeliğine hazırlamak üzere aşağıdaki önlemleri almayı kabul etti: Ortak Etkin Tercihli Tarife (CEPT) altında belirlenen tarih 2006 kadar tarife oranlarını indiren bir taslağın hazırlanması; ticari düzenlemelerde şeffaflık; tarife dışı engellerin ortadan kaldırılması; CEPT'e dahil olacak ürünler listesinin hazırlanarak sunulması.¹⁴

Eylül 1995'de Bruneide ASEAN'nın yedinci AFTA Konsey Toplantısında, Vietnam'ın AFTA'ya üyeliği konusuna açıklık getirildi. Tarife indirimlerinin başlama tarihi 1 Ocak 1996, ASEAN üyelerinin başlamasından üç yıl sonra, olarak belirlendi ve yıllık % 20 oranında azalmayla 5 yıl içinde, 2006 yılında, tamamlanacak. Vietnam toplantıya tarife indirimi uygulanacak olan ürünler listesini sundu, fakat bu ASEAN üyelerinin beklentisinden çok aşağıda idi. Vietnam değişik tarife oranları belirlemişti ve ASEAN'nın talepleri doğrultusunda bu oranları basitleştirmesi ve uyumlaştırması istendi. Vietnam gibi merkezi planlamaya dayalı bir ekonomide tarifelerin azaltılmasıyla ilgili siyasal ve teknik sorunlar ürütücü. AFTA'nın tarihine kadar uyumun sağlanması Vietnam'daki ekonomik reformların uygulamaya geçirilmesinin süratine ve Çin'le siyasal sorun haline dönüşebilecek Vietnam'daki KİT'lerin geleceğine bağlı.

Vietnam'ın ASEAN'a üyeliği konusunda ortaya çıkacak stratejik sorunlarda var ve ASEAN bunlara hazır olmalı. Bunlardan en önemlisi Vietnam'ın Çin'le olan sınır sorunu ki, bu sorun örgüt içine taşınmış olacak. Geçmiş yıllardaki göstergeler Çin-Vietnam arasındaki ilişkilerin gelişme gösterdiği, bu nedenle de iki ülke arasındaki gerilimde bir yumuşama eğiliminin ortaya çıktığını gösterdi. Çin Devlet ve Parti Başkanı *Jiang Zemin* Kasım 1994'de *Hanoi*'yi ziyaret etti. Bu ziyaret bir parti başkanı tarafından ilk defa yapılan bir ziyaret. Bu ziyarette her iki tarafta sınır sorunlarını tırmandırmamaya ya da kara sınırları ve Tonking Körfezi sorununun çözümünde silahlı güce baş vurmama konusunda anlaşmaya vardı. Güney Çin Denizi sorunu ile ilgili olarak bir çalışma gurubunun oluşturulmasına, aksi halde, sorunun şimdilik bir kenara bırakılmasına karar verildi. Kara sınırı konusundaki beşinci ve altıncı toplantılar 1995 Mayıs ve Eylül ayında yapıldı. İlk toplantıda, 1995 sonunda 1400 km'lik kara sınırı boyunca havadan bir araştırma yapılmasına karar verildi. Başbakan *Do Moui* 26 Kasım-Aralık 1995 tarihinde, ilişkilerin pekiştirilmesi ve sınır sorununun bir çözüme kavuşturulması için Pekin'i ziyaret etti. Çin, Vietnam'ın

¹³ F.E.E.R, 12 Ekim 1995

¹⁴ Strait Times, 10 Haziran 1995.

ASEAN üyeliğini ikili ilişkilerde çatışma alanlarındaki gerilimi azaltmaya çalışarak desteklemekte.

ASEAN'nın genişlemesiyle ilgili olarak ortaya çıkan diğer bir sorunda Kamboçya ve Myanmar'ın nihai üyeliğe hazırlanması. Her iki ülkede de siyasi denge ASEAN üyeliği için ön şart, aksi halde çıkacak bir çatışma ASEAN'ı bölebilir. Kamboçya'da durum ASEAN üyeliğini ciddi bir biçimde düşünülecek bir seviyeye kadar geliştirdi. Mayıs 1993'de BM desteklediği seçimlerden sonra, Kamboçya, koalisyon hükümetinin bir parçasını oluşturan Kızıl Khmerlerin hükümetten çekilmesi ve ülkenin bölünmesini istemesiyle, yeni bir iç savaşın eşiğine düştü. Tayland ve Çin'in yardımlarının kesilmesi sonucu Kızıl Khmerlerin gücünde geçmiş yıllarda bir düşüş gözlemlendi. 1994-1995 yılları arasında Kızıl Khmerlerden kaçış ve sığınmalarda arttı. Tayland Savunma Bakanı ve Başbakan yardımcısı *Chavalit Yongchaiyuth* Eylül 1995'de Phnom Penh'i ziyaretinden sonra "Kızıl Khmerlerin 5000-6000 kişiden oluşan bir güç olduğunu ifade eden açıklamaların abartılı açıklamalar olduğunu" ifade etti. Bölge hükümetlerinin dikkatlerini dağıtacak diğer sorun Kamboçya'nın uyuşturucu trafiği merkezi haline dönüşmesi, aksi halde gelecek Kamboçya için daha da parlak gözüküyor. Kamboçya dışişleri bakanı *Ung Hout* "Kamboçya'nın ASEAN için bir sorun olmayacağı ve ASEAN'nın gündeminde artık yer almayacağını" açıkladı.¹⁵

Benzer sorunlar, Myanmar'da ortaya çıktı. Askeri yönetin, Çin'i dengelemek ve ASEAN yatırımlarını ülkesine çekebilme amacıyla ASEAN'a katılma ile ilgilendiklerini açıklamışlardır. Myanmar'daki, ASEAN'lı yatırımcılar dikkatleri çekmektedirler. İngiltereden sonra Singapur 548 milyon US doları yatırımlarıyla 1994'de, ikinci büyük yatırımcı konumunda.¹⁶ Tayland 418 milyon US doları ile dördüncü, 227 milyon US doları yatırım ile Malezya altıncı. Myanmar'daki askeri yönetim ve ASEAN'la ilişkiler giderek artmakta. 1995 Martında Singapur başbakanı Goh Chok Tong Yangon'u ziyaret etti. Onu takip eden Haziran ayında Başbakan ve SLORC'un başkanı General Than Shwe ve SLORC'un genel sekreteri General Khin Nyunt Jakarta ve Singapur'u ziyaret ettiler. Bu ziyaretlerde Myanmar delegasyonu ASEAN üyeliği ve Myanmar siyasi sistemi için Endonezya silahlı kuvvetlerinin ikili fonksiyonu dwifungsini bir model olarak kullanılıp kullanılmayacağı konusu üzerinde duruldu. Askeri rejim, Dünya Bankası(W.B), Asya Kalkınma Bankası(ADB), Uluslararası Para Fonu (IMF) gibi uluslararası finansal kurumlardan dış yardım sağlayabilmek için, 1988'deki siyasi ayaklanmalardaki rolü nedeniyle 1989'dan beri ev hapsinde bulunan Aung Sam Suu Kyi ile ilki 20 Eylül ve ikincisi de 28 Ekimde olmak üzere iki toplantı yapıldı. 11 Haziran 1995'de kendisi askeri rejim tarafından serbest bırakıldı daha sonra Demokrasi için Ulusal Birlik (NDL)in lideri olarak görevine tekrar geri döndü. Tayland dışişleri bakan vekili *Surin Putsivan* ASEAN'nın Myanmar için '*Yapısal Önlemler*' politikasının, batının Myanmar'daki yönetimi baskı altına alma politikasından daha olumlu sonuçlar verdiğini açıkladı.¹⁷ Öte yandan, askeri rejim, muhalefet ile diyaloga girme yada NLD'nin zaferiyle sonuçlanan Mayıs 1990 seçim sonuçlarını tanıma yolunda hiç bir belirti göstermedi.

¹⁵ *Strait Times*, 29 Temmuz 1995.

¹⁶ *F.E.E.R.*, 12 Ekim 1995.

¹⁷ *Strait Times*, 12 Temmuz 1995.

Bölgeyi düşündüren Myanmar ile ilgili iki sorun var. ASEAN ülkeleri arasında Çin'den çekinen üyeler, Myanmar'ın cesaretleri kırarak kadar Çin'in etkisine girdiği görüşünde. Myanmar'daki askeri yönetim 1990 Ağustosundan itibaren Çin'den 1 Milyar US doları tutarında silah ve mühimmat yardımı almış, KAREN Ulusal Birliği gibi ayrılıkçılar karşısında hükümetin pozisyonunu güçlendirdi. Çin'in desteği insan hakları ihlali konusunda da batı baskısı karşısında Myanmar'ın yanında yer alarak batının tutumunu Çin Başbakanı Li Peng 26-28 Aralık 1994'de Yangonu ziyaret etti sırasında durumu 'iç işlerine karışma' olarak niteledi. Öte yandan Çin Myanmar sahillerinde, CoCos Adaları civarında, Ramlee Adaları ve Victoria noktasında Hindistan Donanması hareketlerini izleme ve yönlendirmek üzere dinleme noktalarını kullanma imkanına sahip oldu.¹⁸ ASEAN'a yaklaşarak Myanmar'daki askeri rejimin Çin'e bağlılığını azaltıp azaltamayacağı önümüzdeki yıllarda önemli bir soru olacak gibi.

İkinci olarak, ortaya çıkan bir çok sınır çatışmaları nedeniyle Tayland-Myanmar ilişkilerinde sorunlar var. Tayland hükümeti, Myanmarın 'Yapıcı Önlemlerini ve Yangonun ASEAN'a üyeliğini desteklemede en tutarlı ve ısrarlı. Ocak 1995'de Myanmarın KNU ya karşı askeri hareketi onları Tayland-Myanmar sınırı boyunca Manerplaw'daki merkezlerini terke ve KAREN'leri Tayland içlerine doğru çekilmeye zorladı. Yangon Taylandlı Karenlere sığınma sağladığı ve yardım yapmakla suçladığında Tayland-Myanmar ilişkileri de gerginleşti. Taylandlılar, Yangonla ittifak halinde olan demokratik Karen Budist ordusunun Tayland sınırını geçmek ve göçmen kamplarını tahrip etmekle suçladı. Sonuç olarak, Myanmar sınırındaki iki kontrol noktasını kapattı ve ciddi bir biçimde sınır ticaretine kısıtlamalar getirdi. Bu olayı takiben, 4 Ağustos tarihinde balıkçı teknesi üzerinde dört Taylandlı balıkçının öldürülmesiyle, Yangon üçüncü kontrol noktasında kapattı. Böylece bütün sınır kapanmış oldu. 25 Ağustos tarihinde Yangon Myanmar sularını ihlal eden balıkçı teknelerine ateş açılacağını ilan etti. *General Than Shwe* ve *General Khin Nyunt*, Jakarta ve Singapur'u ziyaret etmelerine rağmen Bangkok'a gitmediler. Kasım ayında, Başbakan yardımcısı *Oramiral Maung Maung Khin* bir delegasyonla sınır sorunlarını ve balık avlama haklarını görüşmek üzere Bangkok'u ziyaret etti. Bu ziyaret sorunun çözümünde Yangon'un istekli olduğunun bir göstergesiydi. İlgilerini açık bir biçimde dile getirdikten sonra Yangon Tayland'ın yatırım ve ticaretine karşı istekli olduğunu ve teşvik ettiklerini belirtti.

Bölgeciliğin Pekleşmesi

AFTA Ocak 1992'de Singapur da toplanan ASEAN dördüncü zirvesinde onaylandı ki, bu durum ASEAN ülkelerinin dış politikalarında ekonominin öncelik kazanmasının bir göstergesi. Kamboçya sorunu çözüme kavuştuktan sonra, AFTA'nın ASEAN içindeki birlik duygusunu güçlendirip, yenilenmiş bir amaç vereceği düşünüldü. ASEAN liderleri Çin'in önemli ölçüde Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımlarını (DYSY) ASEAN ülkelerinden çekmeleriyle ilgilenmekte; bu açıdan AFTA yabancı yatırımları cezbetmek için bir önlem olarak düşünülmüştü. İlave olarak, ASEAN Ekonomi Bakanları AFTA'nın ASEAN ürünlerini global olarak daha rekabetçi bir konuma getireceğini düşünmüşlerdi. Başlangıçta, ASEAN liderleri

¹⁸ F.E.E.R., 22 Aralık 1994.

ASEAN için gümrüklerdeki indirim hızının Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC) nazaran daha süratli yapılmasını, böylece ASEAN'nın dışlanmamasında ısrar ettiler. Bununla beraber, AFTA'nın gelişmesi zorluklarla dolu. On beş ürün gurubu için tarife oranlarının indirimi, esasında CEPT'e dahil, gecikmeler ve hükümetlerin kendi endüstrilerini korumada ısrarlı tutumları nedeniyle gerçekleşemedi.

Korumacı olarak nitelenen ASEAN'nın iki üyesi Tayland ve Endonezya değişen ihtiyaçların bir gereksinimi olarak AFTA'yı savundular. Başkan Soeharto ticaretin serbestleştirilmesine olan bağlılığı dinsel bir inanca eş değer. Başkanın Ulusal Gün nedeniyle 17 Ağustos 1994'de yaptığı konuşmada açıkladı. " Endonezya şimdi tarım toplumu olmaktan endüstri toplumuna geçiş halindedir. Serbest Ticaret, petrol üretimi yurt içi tüketimi karşılayacak bir düzeye düşerken, Endonezya'nın çıkarlarına hizmet eder Endonezya ihraç ürünlerine güvenmeli." 23 Mayıs 1995'de Endonezya hükümeti yeni bir paket hazırlayarak kamu oyuna açıkladı ki, daha önce yabancı yatırımcılara kapalı on alanında bu yatırımcılara açtığını belirtiyordu. Yeni tarife indirim programında açıklandı, buna göre 2000 yılına kadar ithal edilen ürünlerden yıllık % 5 oranında yada 2003 yılına kadar tarife oranı % 20 olan ürünlerde % 10 oranında tarife indirimi yapılacak.¹⁹ AFTA'nın ilan edilmesinden önce ASEAN içinde en yüksek gümrük tarife oranlarına sahip olan Tayland 1 Ocak 1995'den geçerli olmak üzere benzer şekilde tarife oranlarında indirim yapacağını Aralık 1994'de ilan etti. Bu program çerçevesinde on bir ürün kategorisinde tarifeler ortalama olarak % 30 oranında indirildi.²⁰ Taylandlılar ASEAN'nın , Tayland'ın en büyük pazarı ABD'nin yeri alacağını ilan ettiler. Tayland'ın AFTA'dan beklentisini uyarması açısından bu durum çok önemli.

AFTA için başlangıç tarihi, tarife oranları % 20'nin üzerinde olan ürünler için 2008, tarife oranları % 20'nin altında olan ürünler içinde 2003 tespit edildi. Jakarta'da Aralık 1992'de yapılan AFTA Konsey toplantısında tarihi 2003 ve 2000 olarak hızlı akıma bağlı ürünler için öne doğru çekildi. Geç akımlı ürünler içinde daha önce saptanan tarihler değişmedi. Brunei'nin başkenti Bandar Seri Bagawan'da yapılan 28 nci ASEAN Bakanlar toplantısında Sultan Hassanal Bolkiah son olarak tarihin 2000 yılı olarak belirlenmesi yolunda öneride bulunmuş, ASEAN bakanları bu öneriyi desteklemiş olmalarına rağmen resmi bir onay çıkmadı. Tayland işlenmemiş tarım ürünü olarak, 1992 ye kadar tarife dışı tutulmuştu, pirinç'inde AFTA ya dahil edilmesini istedi. Dünyanın en fazla pirinç üreticisi Tayland önerisinin dünyanın en fazla üçüncü pirinç ihracatçısı Vietnam tarafından önerisinin desteklenmesini beklledi. Her iki öneride kabul edilmedi. Malezya Ticaret ve Endüstriler Bakanı Rafidah Aziz sadece Singapur ve Brunei'nin tarihin öne çekilmesini istediklerini, halbuki özel sektöründe konu ile ilgili görüşlerinin alınması gerektiği belirterek şikayette bulundu. Bu görüş Endonezya tarafından da desteklendi. ASEAN ülkeleri Ticaret ve Ekonomi Bakanları 8 Eylül 1995'de Brunei'de yapılan yedinci AFTA Konsey toplantısında bir araya geldiler Aralık 1995 de yapılacak ASAEN zirvesine önerinin götürülmesine karar verdiler. Sonuçta ASEAN ülkeleri bakanları 9-10 Eylül tarihlerinde ticaretin serbestleştirilmesi, bir çok ürün için tarife oranlarının % 0-5 arasında 2000 yılına

¹⁹ Jakarta Post, 24 Mayıs 1994.

²⁰ Bangkok Post, 28 Aralık 1994.

kadar indirilmesine karar verdiler. Tayland'ın tarım ürünlerinde dahil edilmesiyle ilgili önerisinde ise hiç bir gelişme elde edilemedi. Endonezya Tarım Bakanı pirinç, şeker, süt ve meyvaların program dışında tutulmasının çünkü bu ürünlerin küçük üreticiler tarafından üretildikleri ve korumaya ihtiyaç duyulduklarını ısrarlı bir şekilde belirtti.²¹ AFTA yedinci Konsey Toplantısında işlenmemiş tarım ürünleri için derece derece bir indirme gidilmesi karar verildi. İşlenmemiş tarım ürünleri için 1996 ya kadar % 6, gelecek yedi yıl içinde % 20 oranında ve diğerleri de özel düzenlemelerle belirtenecekti.

Beşinci ASEAN zirvesi 14-15 Aralık 1995 tarihinde Bangkok'da toplandı, Kamboçya, Laos, Myanmar, KLM dahil olmak üzere bütün Güneydoğu Asya ülkelerinin temsilcileri katıldı. K.L.M. ülkelerinin zirvedeki çabası ASEAN'nın resmi üyesi olmadan önce, gelişmelerinin desteklenmesi yolundaydı. İkincisi, Nükleer Silahlardan Arındırılmış Bölge Antlaşması (SEANWFZ) Endonezya ve Malezya'nın uzun süreden beri istekliydi, toplantıya katılan bütün ülkeler tarafından 15 Aralık tarihinde imzalandı. Bu antlaşma metnine ilave olarak ayrı bir protokol, beş büyük süper güç'ün imzalaması için hazırlandı. Çin ve ABD antlaşmaya karşı çıktılar ve protokolda bazı değişikliklerin yapılması gereğini savundular. ABD kendi gemilerinin boğazlardan serbest geçiş hakkına kısıtlama getireceğinden endişe duyarken, Çin antlaşmada bölgenin tanımı üzerinde durmakta Güneydoğu Asya ülkelerine ait 'Münhasır Ekonomik Bölge'inde tanım gereği bu kapsam içine girdiğini belirtti. Bundan başka antlaşmanın Güney Çin Denizi'nide kapsayıp kapsamadığını, antlaşmayı onaylamadan önce Çin konuya açıklık getirilmesini istedi. Üçüncü olarak, Zirve, ekonomi bakanlarının tavsiyesi AFTA'nın tarife indirimleriyle ilgili daha önce belirlenmiş tarihin 2008 yerine 2003'e indirilmesini de kabul etti. Zirve 2000 yılını gönüllü tarife indirimleri için bir tarih olabileceğini belirtti, fakat Tayland ve Singapur'un desteğine rağmen, resmi olarak onaylamaktan da çekindi. Tarım ürünleri konusu AFTA' DA hala sorun olmaya devam etmekte ve Endonezya on beş tarım ürününü tarife indirim programından geri çekti ve onların geçici bir listeye konmasını istedi. Finansal hizmetler konusunda da bir çerçeve antlaşması imzalandı. Toplantıda tartışmalar Çin üzerinde yoğunlaşarak Çinle ekonomik ilişkilerin nasıl geliştirilebileceği konusu üzerinde duruldu. Mekong deltasının geliştirilmesi sürecinde Çinin ASEAN'a katılabileceği önerisi Malezya Başbakanı tarafından ortaya atılırken, Çini dengelemek üzere Hindistan'la diyalogun başlatılması önerisi de Singapur tarafından ortaya atıldı. Bangkok zirvesi, ASEAN'nın bölgenin bir temsilcisi olduğunu gösterdi. Mamafih imzalanan antlaşmaların uzun dönemde ve özellikle Ticaret ve Tarife oranlarının indirilmesiyle ilgili olanlar, etkili olacağı düşünülmemeli.

ASEAN ve Asya-Pasifik Çok taraflılığı

ASEAN soğuk savaş sonrası Asya-Pasifik bölgesinde gelişen ekonomik ve güvenlikle ilgili çok taraflılığın meydan okumasıyla karşı karşıya. Daha geniş kapsamlı Asya Pasifik Çok taraflılığı karşısında ASEAN kendisini küçülmeden nasıl karşılayabilir? Singapur Dışişleri Bakanı Jayakumar 1995 AMM'de ASEAN'nın süratli bir şekilde tepki göstermesini yada geçiğe geçmesini ve ASEAN Bölgesel Formu (ARF)

²¹ Jakarta Post, 5 Ağustos 1995.

merkezinde ve APEC'de kalacağını belirtti.²² ARF ilk toplantısını Temmuz 1994'de yapmıştı, merkezi rolün korunması konusunda ASEAN üyesi ülkelerinin arzuları ve dış güçlerin büyük bir etkiye sahip olduğu daha geniş Asya Pasifik de etkili olma arasında bir gerilim yaşıyor. ASEAN'nın APEC ile ilişkisi, APEC'i başarısı AFTA pahasına olacağı için sorunlar var. APEC içinde ASEAN'nın merkez rol oynama düşüncesi 1995 deki AMM sözleşmesine dahil edildi ki bu rol üyelerin bağlılık derecesine bağlı.

ASEAN, AFTA altında ticaretin serbestleştirilmesiyle ilgili olarak ortak taahhüdün yansımaları olarak belirli bazı konularda ortak bir pozisyon tesis edebilir. Bundan öteye APEC ticaretin serbestleştirilmesiyle ilgili sürat ve uygulamalar konusunda ASEAN ülkeleri arasındaki farklılığı da ortaya çıkardı. Singapur, ABD, Avustralya ve Kanada ile ortak hareket ederek ticaretin serbestleştirilmesiyle ilgili olarak kesin bir tarihin belirlenmesini istemekte. Başbakan Goh Chonk Tong ve Avustralya Başbakanı Paul Keating 1994 tarihinde Bogor APEC zirvesinde antlaştılar. Diğer taraftan, Malezya Ticaret ve Endüstri Bakanı Rafidah Aziz APEC'i hükümetleri bağlayıcı gücü olmayan küçültülmüş bir PR uygulaması olduğunu ilan etti. Malezya Başbakanı Mahattir başlangıçta hedef tarihin belirlenmesine karşı çıkarak, Malezya'nın ticaretin serbestleştirilmesiyle ilgili olarak kendi belirlediği hızla devam edeceğini açıklayarak yeni bir öneriyle geldi. Aynı zamanda Bogor zirvesinde görüşülen tarihlerin (2010 gelişmiş ülkeler ve 2020 gelişmekte olan ülkeler) bağlayıcı olmadığını bir gösterge olduğunda ısrar etti.

18 Kasım 1995'de Osaka'da yapılan APEC zirvesinde Rafidah Aziz serbest ticaretle ilgili olarak 'gönüllü' teriminin APEC tebliğine eklenmesinde ısrar etti ve APEC deklarasyonunun bağlayıcı olmadığını belirtti. ASEAN'nın diğer üyeleri yükümlülüklerin gönüllü olması karşısında, gönüllü teriminin tekrarına gerek yoktu. Tayland işlenmemiş tarım ürünlerinin ticaretin serbestleştirilmesi programına dahil edilmesine çalıştı ve ABD nin desteğini aradı fakat bu girişim, Japonya, Çin, Güney Kore ve Endonezya tarafından önlendi. APEC ASEAN için önemli bir sorun olmaya devam edecek ve Mahattir'in pozisyonu bunu düzeltmek için yeterli olmayacak. APEC'in merkezinde olabilmek için ASEAN'nın serbest ticaretle ilgili olarak APEC in karar verme sürecinde etkili olduğunu göstermesi gerekir. Bu gerçekten de, Malezya Başbakanı Mahattir'in yapmaya çalıştığı şey. Mamafî, APEC içerisinde ortak bir pozisyona sahip olabilmek üzere ASEAN'nın gerekli konsensüsü sağlayabilmesinde Mahattir'in çabaları yeterli olmayabilir.

Benzer sorunlar ARF ile ilgili olarak ta ortaya çıktı. Asya Pasifik Güvenlik çok taraflılığın merkezinde olabilmek için ASEAN Asya Pasifik bölgesinde iki potansiyel çatışma alanları, Kore yarım adası ve Güney Çin Denizini kapsayacak biçimde Güven Artırıcı Önlemler (CBM) ve dialoğu geliştirmeli. Şu ana kadar ASEAN bunda çok başarılı değil. Form için gündem belirlemek üzere 22-24 Mayıs 1995 tarihinde ASEAN üst düzey yöneticileri Brunei'de bir araya geldiler. CBM, Önemli Diplomasisi, ve Çatışma Çözümü gibi konuları da kapsayan konularda dahil olmak üzere geniş bir gündem oluşturdular. Aynı bir çalışma gerçek gerilim ve çatışma alanlarında dialoğu uyumak için ARF in desteğinde yapıldı. Kasım 1994'de ARF

²² *Sunday Times*, (Singapore) 30 Temmuz 1995.

çalışması Canberra'da toplandı, Mart 1995'de Bruenei'deki toplantıda konu Barışın Korunması; Mayıs 1995'de Seul'de yapılan toplantı konusu Önlem Diplomasisi oldu. ASEAN'nın ARF deki ilk amacı üç görevin tanımlanması oldu- Gizli olmayan askeri bilgilerin değişimi, Savunma Beyaz Kitabının yayını, askeri ziyaretlerdi. Üçüncü ARF toplantısına hazırlık olmak üzere, Japon temsilciler BM Barışın korunmasının gündeme alınmasını önerdiler. Singapur Dışişleri Bakanı S. Jayakumar ARF için, ABD-Japonya ve ABD-Çin ilişkilerini olumlu yönde etkileyebileceği gibi oldukça iddialı bir vizyona sahipti. Yirmi Sekizinci ASEAN AMM Malezya Dışişleri Bakanı Datuk Ahmad Badawi, ARF deki gelişmelerden hoşnutsuzluğunu belirterek ARF sürecinin ASEAN nın arzu ettiği yönün tersine bir gelişme gösterebileceğini belirtti. Datuk Ahmad Badawi ARF gündeminin giderek ASEAN dışı güçler tarafından belirlendiğine dikkat çekti.²³ Özellikle Formu kurumsallaşmasına çaba sarf eden Avustralya ve Kanada'yı örnek gösterdi. ASEAN Dışişleri Bakanları yıllık olağan toplantılarında' ARF'i sürükleyen ASEAN'nın temel rolüne' dikkatleri çektiler.

ARF toplantısı 1 Ağustos tarihinde yapıldı ve Kamboçya'nın on dokuzuncu üye olarak kabul edilmesi onaylandı. Toplantıdan sonra yayınlanan bildiriye, "ARF'in barış ve güvenliğin tesisinde uzun dönemli şartların pekişmesi ve tesisinde tarihte görülmemiş bir fırsata' sahip olduğu belirtildi. Bölgesel güvenlikle ilgili ASEAN Kitabı "Asya-Pasifik bölgesinde barış ve güvenliğin korunmasında formun uzun dönemli amaç ve niyeti" başlığını taşıyordu, ve daha önceden resmi görevliler tarafından yapılan görüşmelerde dahil ederek üyelere dağıtıldı. ARF diaolog sürecinin devamı ve CBM belirli bazı özel alanları da kapsayacak biçimde: Her şeyden önce bütün üyeler gönüllü olarak yıllık savunma politikalarını ARF'e ya da resmi görevliye verme konusunda görüş birliği içinde oldukları açıklandı. ARF üyeleri Çin ve Savunma Beyaz Kitabının olmayışı yada Çinin silah satın almaları konusunda açıklama ve Çinin silahlı kuvvetlerinin modernizasyonu ile ilgilenmekteydi. İkinci olarak, üyeler aynı zamanda CBM'ler konusunda bir çalışma gurubunun oluşturulması ve bakanlar toplantısına da kadar bir gündem hazırlanması konusunda da anlaşmışlardı. Toplantıda ele alınan CBM'lere Savunma Beyaz El Kitabının yayını, önlem diplomasisi, bölgesel silah transferlerinin kayıtlı, bölgesel güvenlik araştırmaları merkezinin kurulması, denizyolu bilgi databasenin oluşturulması.²⁴

²³ **Sunday Times**, 30 Temmuz 1995.

²⁴ Bkz BUSZYNSKI, Op.cit, s. 11.

KAYNAKÇA

A-KİTAPLAR

1. ARASE David, **Buying. Power: The Political Economy of Japan's Foreign Aid**, Boulder: Lynne Reinner Publishers, 1995.
2. BRZESİNSKİ Zbignew, **Büyük Satranç Tahtası:A merikanın Önceliği ve Bunun Jeo-Stratejik Gerekleri**, İstanbul: Sabah Kitaplan Çağdaş başlıklar Dizisi.
3. OHME Kenich, **The End of the National State: The Rising of Regional Economies**, New York:McKinsey-Company,1995.
4. THUROW Lester, **Head to Head : The Coming Economic Battle among Japan,Europe and America**, London: Nicholas Breatly Publishing, 1993.
5., **Kapitalizmin Geleceği: Bugünün Ekonomik Güçleri Yarının Dünyasını Nasıl Şekillendiriyor**, İstanbul: Sabah Kitaplar, Çağdaş Başlıklar Dizisi.
6. YILMAZ Murat(der). **Medeniyetler Çatışması** , Vadi Ya. 1995.

B- MAKALELER VE RAPORLAR

1. AMPIAH Kweku, "Japan at the Bandung Conference: The Cat Goes to the Mice's Convention", **Japan Forum**, No. 1(Spring 1995).
2. ANTOLIK Michael, "The ASEAN Regional Forum: The Spirit of Constructive Engagemen", **Contemporary Southeast Asia** 16, No. 2.
3. ARIN Tülay, "Asya Krizi ve Kriz Yönetiminin Hegomanyası", **İktisat Dergisi**, S. 375, 1998.
4. **Asian Security: 1994-1995**, Japan:Tokyo Researh Institute for Peace and Security,1996.
5. BUSZYNSKİ Leszek, "Trends, Developments and Challenges in South East Asia", **South East Asian Affairs** , Institute of South East Asian Studies, Singapore.
6. BLUSTEİN Paul, " Rising Yen Makes Japanese Aid a Burden", **Japan Times**, 20 Nisan 1995.
7. Communique of the 28th ASEAN AMM.
8. DİE Bütçe Komisyonu.
9. ER Lam Peng, "Japan's Search For a Political Role In Southeast Asia", **Southeast Asian Affairs** ,1996, ISIS, Singapore.
10. FBIS-EAS-95-055.
11. FBIS-EAS-95-106.
12. FBIS-EAS-95-110.
13. FUKUYAMA Francis, "The End of History", **National Interest**,Yaz 1989.
14. "Japan's ODA 1994", **Ministry of Foreign Affairs**, Mart 1995.
15. LOW Linda, "The East Asian Economic Grouping", **Pacific Review**, No: 4, 1991.

16. MORRISON E. Charles, "Japan as a Non-Military Global and Regional Power", *Southeast Asian Affairs 1993*, (Singapore: Institute of Southeast Asian Studies, 1993).
17. SATO Koichi, *The Japan Card*, F.E.E.R., 13 Nisan 1995.
18. SATOH Yukio, *Emerging Trends in Asia-Pacific Security: The Role of Japan*, *Pacific Review*, No. 2
19. "SUDO Suetō, Southeast Asia in Japanese Security Policy", *Pacific Strategic Papers*, No. 3, Singapore: Institute of Southeast Asian Studies, 1991.
20. "Why is Japan Delaying its Decision to Join EAEC?", *Voice of Malaysia*, 11 Ağustos 1995.

C- GAZETE, DERGİ VE SÜRELİ YAYINLAR

1. Bangkok Post
2. Business Times
3. Far Eastern Economic Review
4. Jakarta Post
5. Japan Times
6. Strait Times
7. Sunday Times